

VALİ-BELEDİYE BAŞKANI NAZMİ TOKER DÖNEMİ (1932-1936) KAYSERİ KENTİNİN BİÇİMLENİŞİ

Suat ÇABUK¹

¹: Karabük Üniversitesi Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü, 78600, Safranbolu, Karabük.

DOI: 10.16950/std.37669

ÖZET

Kayseri, Cumhuriyet'in ilanıyla ekonomik, sosyal ve mekânsal yapısı değişmiş Anadolu kentlerinden biridir. İlk değişim, Kayseri'nin 1923 yılında vilayet merkezi olması ile yaşanmıştır. Daha sonra ülke için oldukça önemli olan Tayyare Fabrikası 1926 yılında kentin güneydoğusunda kurulmuştur. Osmanlıdan beri özlemi duyulan Ankara - Kayseri demiryolu hattı 1927'de hizmete girmiştir. Kayseri'nin Ulukışla üzerinden demiryoluyla Adana'ya bağlantısı 1932'de sağlanmıştır. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ise Sovyetler Birliği ile iş birliği sonucunda 1935'te meydana getirilmiştir.

Bu ekonomik adımlara karşın Kayseri o yıllarda, Orta Çağ imgesine sahip bir kent olmakla eleştirilmiştir. Kamuoyunda kenti imar edecek ve bu harabe görüntüyü ortadan kaldıracak bir kurtarıcı beklentisi oluşmuştur. Hükümet bu beklentiyi, 1932 yılında Nazmi Toker'i (1875-1956), Kayseri'ye vali olarak atayarak karşılamıştır. Göreve başladıktan dokuz ay sonra, tıpkı İstanbul ve Ankara'da olduğu gibi, Kayseri'de de belediye başkanlığı valinin uhdesine verilmiştir. Nazmi Toker, toplamda dört yıl Kayseri valiliği ve üç yıl da belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur. Kentte tek yetkili yönetici iken giriştiği 'İmar Hareketi' ile Kayseri'de unutulmaz izler bırakmıştır. "**Şehrin planını bastonuyla çizen vali**" olarak anılan Nazmi Toker, Cumhuriyet Dönemi Kayseri'sinin ilk büyük imar operasyonuna imza atmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi Kayseri kentinin 1932-1936 yılları arasında bir vali-belediye başkanı eliyle biçimlendirilişi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmar, Kayseri, Şehircilik, Nazmi Toker, Belediye Yapı ve Yollar Kanunu.

THE URBAN ARRANGEMENT OF KAYSERİ IN THE GOVERNOR NAZMİ TOKER PERIOD

ABSTRACT

Kayseri is one of the Anatolian cities, whose economic, social and spatial structure changed with the promulgation of the Republic. The first signs of change were observed with Kayseri being the provincial center in 1923. Then, the Airplane Factory was founded in 1936, Ankara-Kayseri railway line, which had been longed for years, went into service in 1927, connection of Kayseri to Adana over Ulukışla via railway was provided in 1932 and more importantly, Sumerbank Cloth Plant was brought into existence in cooperation with the Soviet Union in 1935.

VALİ-BELEDİYE BAŞKANI NAZMİ TOKER DÖNEMİ (1932-1936) KAYSERİ KENTİNİN BİÇİMLENİŞİ

Despite those economical and technical steps, Kayseri was being criticized by being a city having a Middle Ages image. An expectation for a savior, who will reconstruct the city and remove its derelict view, existed in public opinion. The government fulfilled this expectation by appointing Nazmi Toker (1875-1956) as a governor to Kayseri in 1932. Nine months after taking the office, mayoralty in Kayseri was given to the responsibility of governor as was exactly the case in Istanbul and Ankara. Nazmi Toker serviced during four years as governor and three years as mayor. Nazmi Toker became the only authorized ruler in the city. He put his signature under the first great urban development operation of Kayseri. Nazmi Toker left unforgettable marks in Kayseri with his "Development Movement" that he undertook during his four years of Kayseri governorship and three years of mayoralty. Nazmi Toker is still remembered as "the Governor drawing the city plan with his cane".

Keywords: Development, Kayseri, Urbanism, Nazmi Toker, The Municipal Law of Building and Roads.

1. GİRİŞ

Osmanlı şehirciliği 19. yüzyılda geleneksel kalıplarının dışına çıkarak, yeni bir evreye girmiştir (Çabuk, 2012a). Tanzimat Fermanı yeni evreye geçişte (Tanör, 2005; Quataert, 2006) bir milat, bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. Tanzimat sonrası yaşanan değişimler, kısmen ülke içerisinde, fakat ağırlıklı olarak dışarıdan yapılan dayatmalarla uygulamaya geçirilmiştir (Aktüre, 1978).

Osmanlı'nın reformcu bürokratlarına göre değişimin yolu, batılılaşmadan geçiyordu ve Batılılaşmanın aynası da hiç kuşkusuz kentlerdi. Çağdaş kentleşme ise 1850 sonrasında Paris'te uygulamaya geçirilmiştir. Fransa'da başlayıp Latin Amerika ve Uzak Doğu'ya sıçrayan ve bütün dünyayı saran "Parisleşme" (Parisation) hareketi (Yacobi and Shechter, 2005; Bauer, 2001), kısa zaman sonra Osmanlı ülkesini de etkisi altına almıştır. Böylece Osmanlı'nın bazı büyük kentlerinin Parisleştirilmesi için 1860 sonrasında Haussmann tarzı uygulamalara girişilmiştir. Bu dönemle birlikte İstanbul, Kahire, İzmir, Bursa, Edirne, Selanik, Mersin vb. Osmanlı'nın büyük kentlerinin fiziki peyzajı, göreceli olarak değişim göstermiştir. Öte yandan, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Osmanlı'nın Ankara, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, Kayseri, Konya gibi tarihi kentlerinde mekânsal değişim daha geç, daha yavaş

ve daha sınırlı şekilde gerçekleşmiştir (Çabuk, 2012a).

Osmanlı kentlerinin imar edilebilmesi için imar hukuku altyapısının oluşturulması gerekli olmuştur. Bu doğrultuda 17 Mayıs 1839 tarihinde "İlm-u haber" ve 13 Mayıs 1848 tarihinde İstanbul için "Ebniye Nizamnamesi ve Ebniye Beyannamesi" yayınlamıştır (Tekeli, 2006). İmar kurallarının tüm Osmanlı topraklarında uygulamaya konulması ise 1864 tarihinde yayınlanan "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi" ile gerçekleşmiştir. Yollar ve Yapılar Tüzüğü anlamındaki bu yasa ile yol biçimlenişine, yangın yerlerine, kamulaştırmaya, harita yapımına ve yapılaşma düzenine ilişkin kurallar getirilmiştir.

Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk imar yasası 1882 yılında yürürlüğe giren "Ebniye Kanunu" dur. Bu yasa ile daha önceki Turuk ve Ebniye Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmıştır. Ebniye Kanunu 51 yıl boyunca uygulanmıştır. Hamur kuralı da ilk kez bu kanun ile ülke gündemine girmiştir. Bu dönemin imar planları, yangın yerlerinin ızgara düzeninde yeniden imara açılması, rıhtımların oluşturulması, bazı ana arterlerin genişletilmesi, çıkmazların kaldırılması ve göçmenlerin yerleştirilmesi için tasarlanmıştır. Genişletilen caddelerde Batılı örneklerde olduğu gibi ağaçlar dikilmiş ve kenarlarında dizi halinde binalar sıralanmıştır.

Bununla birlikte Anadolu kentlerinin pek çoğunda geniş kapsamlı imar

uygulamaları Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşebilmiştir. Bu kentlerden biri de Kayseri'dir. Kayseri'de mutasarrıflık ve belediye eliyle birtakım imar uygulamaları (yol genişletme, çıkmazları ortadan kaldırma vb.) gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, bunların oldukça sınırlı kaldığı bilinmektedir (Çabuk, 2013).

Kayseri, Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'nin en modern ve kalkınmış kentlerinden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla bugünden geçmişe bakıldığında, Kayseri'nin gerçek kimliğine Cumhuriyet ile kavuştuğu söylenebilir. Bu kapsamda müstakil bir sancak olan Kayseri, sınırları genişletilerek 1923 yılında vilayete dönüştürülmüştür. Kentin ekonomik ve sosyal gelişimi için 1926'da Tayyare Fabrikası kurulmuş, yıllardır özlemi duyulan Ankara-Kayseri demiryolu hattı 1927'de hizmete girmiş, 1932'de Kayseri'nin Ulukışla üzerinden Adana'ya demiryolu bağlantısı sağlanmış ve daha önemlisi Sovyetler Birliği ile iş birliği içinde 1935'te Sümerbank Bez Fabrikası kurulmuştur (Çabuk, 2012a).

Kayseri 1930'ların başında bu ekonomik gelişim ile uyumsuz bir kent imgesine sahip olmakla eleştirilmiştir. Hükümet, Kayseri kamuoyunun kent bir an önce Ankara ve İzmir gibi imar edilerek harabe görüntüsünden kurtulması beklentisi karşısında, asker kökenli Gaziantep Valisi Nazmi Bey'i 1932 yılında Kayseri'ye atamıştır.

Nazmi Toker'in valilik görevine başlamasından dokuz ay sonra, Kayseri Belediye Başkanlığı görevi de uhdesine verilmiştir. Böylece Nazmi Toker kentte tek yetkili yönetici durumuna gelmiştir. Nazmi Toker, dört yıllık valiliği ve üç yıllık belediye başkanlığı sırasında giriştiği 'İmar Hareketi' ile Kayseri'de kalıcı izler bırakmıştır. "**Şehrin planını bastonu ile çizen vali**" olarak anılan Nazmi Toker, Cumhuriyet Dönemi Kayseri'sinin biçimlenişinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi Kayseri kentinin 1932-1936 yılları arasında devlet otoritesini sonuna kadar kullanan bir vali-belediye başkanı eliyle biçimlendirilişi ele alınmıştır.

2. NAZMİ TOKER'İN HAYATI

Nazmi Bey, 1875 yılında Ispartalı bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da doğmuştur. Babası Şevket Bey ve annesi Ayşe Hanım'dır. 1895 yılında Harp Okulu'nu teğmen olarak bitirmiştir. 1903 yılında yüzbaşılığa, 1906 yılında binbaşılığa yükseltilmiştir. İkinci Meşrutiyet sonrasında 1909 yılında Ankara Jandarma Alayı Merkez Tabur Kumandanlığı görevine getirilmiştir (Aldan, 1990).

Nazmi Bey, binbaşı rütbesi ile 1915-1916 yıllarında Çanakkale Savaşı'nda 62. Alay Kumandanlığı görevinde bulunmuştur. 62'nci Alay, Çanakkale Savaşlarının Seddülbahir Cephesi'nin Kerevizdere Mevkii'nde görev yapmıştır (Aldan, 1990). Nazmi Bey komutasındaki askerler, hem İngilizlerle hem de Fransızlarla çok kanlı muharebelere girişmişlerdir. İki tarafın siperleri arasındaki mesafe bazı yerlerde 3-4 metre kadar düştüğünden, taraflar sürekli birbirlerine baskınlar yapmıştır. Bu sahada çok fazla şehit verilmesine (Aysal, 2015) karşın askerlerini geri çekmemiştir. Nazmi Bey'in Çanakkale Cephesi'ndeki başarısı, onun ününü her geçen gün artırmıştır. Binbaşı Nazmi Bey'e Kerevizdere Muharebesi'nde gösterdiği üstün başarıdan ötürü "Harp Madalyası" verilmiştir. Çanakkale Zaferi sonrasında ordular 1916 yılında Galiçya (Lehistan) Cephesi'ne gönderilmiştir. Burada Ruslar ile savaşan Almanlara, Avusturyalılara ve Macarlara destek verilmiştir. Bu cephede de Nazmi Bey komutasındaki 62. Alay önemli başarılarla imza atmıştır. Nazmi Bey 1916 yılında yarbay rütbesine yükselmiştir. Galiçya Cephesi'nde gösterdiği başarılarından ötürü Nazmi Bey'e yabancı devletler tarafından beş savaş nişanı ve madalya verilmiştir (Aldan, 1990).

Nazmi Bey 1919 yılında önce İstanbul İl Jandarma Alay Kumandanlığı'na, daha sonra Sivas Jandarma Müfettişliği'ne tayin edilmiştir. Çanakkale Savaşları sırasında tanıştığı Mustafa Kemal Paşa ile Sivas Kongresi sırasında birlikte çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini burada bir kez daha

VALİ-BELEDİYE BAŞKANI NAZMİ TOKER DÖNEMİ (1932-1936) KAYSERİ KENTİNİN BİÇİMLENİŞİ

kazanmıştır. Bu güvenin bir sonucu olarak Ankara Hükümeti, Jandarma Albay Nazmi Bey'i 19 Ocak 1922 tarihinde Dersim Mutasarrıflığı'na atamıştır. Bu ilk idarecilik görevi birkaç ay sürmüştür, mutasarrıflık sistemi kaldırıldığından Ankara İl Jandarma Alay Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. Nazmi Bey 1923-1926 yılları arasında sırasıyla Adana, İstanbul ve Diyarbakır illerinde İl Jandarma Müfettişliği görevlerinde bulunmuştur (Orhun vd., 1969).

1927 yılı ile birlikte Nazmi Bey'in valilik yılları başlamıştır. 30 Mart 1927 tarihinde atandığı Diyarbakır Vali Vekilliği görevini 5 ay yapmıştır. Nazmi Bey 18 Ağustos 1927 tarihinde Malatya Valiliği'ne atanmıştır. 24 Temmuz 1930 tarihinde Gaziantep Valiliği'ne tayin edilene kadar bu görevini sürdürmüştür (Orhun vd., 1969).

Nazmi Bey'in gerek Malatya gerekse Gaziantep valilikleri sakın geçmiştir. Ancak Malatya ve Gaziantep valilikleri onun güvenlik meseleleri dışında kent yönetimine ve imar meselelerine ilişkin bilgilerinin olduğu dönem olarak düşünülebilir. İdarecilikte beşinci yılına giren Nazmi Bey, 25 Ağustos 1932 tarihinde Kayseri Valiliği'ne atanmıştır (Aldan, 1990).

Hükümetten kentin modernleştirilmesini bekleyen bir çevreye vali olan Nazmi Bey, tüm bilgi birikimini uygulamalarına yansıtmaya başlamıştır. Valilik görevine başladıktan dokuz ay sonra, Kayseri Belediye Başkanlığı görevi de uhdesine verilmiştir. Böylece Nazmi Toker kentte tek yetkili yönetici durumuna gelmiştir. Meydanlar oluşturmuş, geniş caddeler açmış, parklar meydana getirmiş, Atatürk heykeli diktirmiş ve Kayseri Kapalı Çarşısı'nın bir kısmını yıktırıştır. Yıktıkça halkın şikâyetleri artmış, fakat Atatürk başta olmak üzere hükümet tarafından desteklenmiştir. Vali-Belediye Başkanı Nazmi Bey, her ne kadar "*Şehir planını bastonu ile çizen vali*" olarak anılsa da 1933-1936 yılları arasında başlıca imar uygulama kılavuzu olarak kentin ilk imar planını hazırlamıştır.

2 Ocak 1935 yılında yayınlanan Soyadı Kanunu çerçevesinde "Toker" soyadını

almıştır. 29 Ağustos 1936 tarihinde Sivas Valiliği'ne atanmış, burada da imar hareketleri içerisinde olmuştur. Ancak Sivas'ta uhdesine belediye başkanlığı verilmediğinden Kayseri'deki kadar etkili olamamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 26 Mart 1939 tarihinde gerçekleştirilen milletvekilliği seçimlerinde Nazmi Toker'i CHP Kayseri milletvekili aday listesine yazmıştır. Böylece Nazmi Toker çok sevdiği Kayseri'nin 2. dönem milletvekilliğini yapmıştır.

Milletvekilliği sonrası Ankara'da emekli yaşamı sürdüren Nazmi Toker 25 Aralık 1956 tarihinde vefat etmiştir. Eşini ve kız çocuğunu 1909 yılında kaybetmiş olan Nazmi Toker varisi olmadan ölmüştür. Verasetnamesi doğrultusunda tüm emlak ve emvali satılmış, elde edilen gelirle baba toprağı Isparta'da ve çok sevdiği Kayseri'de adına birer okul yapılmıştır. Asker, idareci ve siyasetçi Nazmi Toker'in cenazesi Ankara'da Asri Mezarlık'ta toprağa verilmiştir (Aldan, 1990).

3. NAZMİ TOKER'İN KAYSERİ VALİLİĞİ VE BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Türkiye'de meşhur valiler ya da iz bırakan mülki idare amirleri üzerine kaleme alınan kitaplarda Nazmi Toker'in adı daima yer almıştır. Adını meşhur valiler arasına yazdırmasını sağlayan icraatlarını ise Kayseri Valiliği sırasında gerçekleştirmiştir. Hiç kuşkusuz bunda kendisinin kent imarına ilişkin fikirlerini hayata geçirme isteği kadar Kayserililerin imar beklentisi de etkili olmuştur.

Nazmi Bey'in Kayseri Valiliği'ne atanmasından 6 ay önce, Kayseri Gazetesi köşe yazarlarından Seyfi Ekrem 2 Şubat 1932 tarihli "*Oktovadan mal kaçırmak.*" başlıklı yazısında, Kayserililerin köklü bir imar operasyonu isteğini dile getirmiştir (Seyfi Ekrem, 1932):

"Bu memleketin evladı olanların hepsinin de Kayseriyi bu harap halde ve bu harap halin devam ettiğini gördükçe elbette yüreği sızlar. Hepimiz isteriz ki: Kayseri'de diğer memleketler gibi imar edilsin ve mamur bir şehrimiz olsun.

Zaman zaman Kayseriye uğrayan muhabirlerin buradan döndükten sonra gazetelerine Kayseri hakkında tenkitkar cümlelerle dolu makaleler yazdıklarını görüyoruz. Bu tenkitlerin bazıları mübalağalı ve fakat bazılarının da çok doğru yazıldığını söylemekten kendimizi alamayacağız. Orta Anadolunun en eski bir şehri olan Kayserimizin tenkitlere maruz kalmasını tabiat ile gönül arzu etmez. Kayserimizin bir an evvel imarı en birinci dileklerimiz arasındadır.”

Dolayısıyla Kayseri kamuoyunun beklentisi, tıpkı Ankara ve İzmir örneklerinde olduğu gibi geleneksel kentten modern kente dönüşümü sağlayacak köklü bir imar hareketi ve bunu gerçekleştirecek bir kent yöneticisidir. Ancak seçimle başkanlığa

gelen Necmettin Feyzioğlu'nun istifası nedeniyle Kayseri'de belediye başkanlığı 2 Şubat 1932-15 Mayıs 1933 tarihleri arasında İl Mektupçusu Ali Neşet Katircioğlu ve 15 Mayıs 1933-28 Mayıs 1933 tarihleri arasında Belediye Başkâtibi Seyfi Ekrem Çetinel tarafından vekâletlerle sürdürülmüştür.

Belediye yönetiminde bir buçuk yıldır yaşanan sorunu gidermek ve Kayseri kamuoyunun imar beklentisini ivedi olarak çözüme kavuşturmak üzere Dâhiliye Vekâleti belediye başkanlığı görevini 28 Mayıs 1933 tarihinde Vali Nazmi Bey'in uhdesine vermiştir (Şekil 1). Nitekim valilik ve belediye başkanlığı yetkilerinin aynı kişide toplanması, Ankara'da ve İstanbul'da başarı ile denenen bir yönetim şekliydi.

Şekil 1. Bastonlu Vali-Belediye Başkanı Nazmi Tokar Bir Tören Sırasında (Karakaya, 2006).

Vali-Belediye Başkanı Nazmi Bey'in giriştiği imar işleri "Kayseri" adlı haftada iki gün yayınlanan yerel gazetesinin ön sayfasından halka duyurulmuştur. Gazetede şu ifadelere yer verilmiştir (Kayseri, 17 Temmuz 1933):

“Şehrin eksiklerini yüksekte gören ve imar işleri ile pek yakından alaka gösteren Valimiz Nazmi Beyefendi Hazretlerinin himmet ve yardımları ile ilkbahardan beri şehrimizin imar işleri ile uğraşan son günlerde çalışması artmıştır.

VALİ-BELEDİYE BAŞKANI NAZMİ TOKER DÖNEMİ (1932-1936) KAYSERİ KENTİNİN BİÇİMLENİŞİ

Belediye bahçesi yanındaki arsa üzerinde memleketimizin en ziyade muhtaç olduğu asri sinema binasının inşasına başlanmış ve İstanbul caddesine döşenmekte olan parke kaldırımı da halk fikrasi binasına kadar varmıştır.

Kazancılar çarşısında ve araba pazarı, meydan kapısındaki tehlikeli yerler de yıktırılmaktadır. Halk bu hummalı faaliyeti derin bir memnuniyetle karşılamaktadır”

Nazmi Bey 1930 yılında yayınlanan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun belediye başkanına verdiği kamulaştırma, yıkım, yol ve meydan açma gibi tüm imar yetkilerini zaman kaybetmeden kullanmaya başlamıştır. Öyle ki Nazmi Bey'in kafasında girişilecek imar operasyonunun kapsamı bellidir. Oysa 18 Haziran 1933 tarihli 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu, belediyelerin öncelikle imar planlarını hazırlamalarını, ondan sonra imar uygulamalarına başlamalarını öngörmüştür. Üstelik Kayserililer entelektüel düzeyleri yüksek olduğundan, kanun dışı uygulamalara karşı hakkını mahkemede arayabilmişlerdir. Nazmi Bey mahkeme kararları nedeniyle yıkımları ve imar operasyonlarını bir süre durdurmuştur. Vali-Belediye Başkanı Nazmi Bey Kayseri'de parklar yapabilmesi, caddeleri genişletebilmesi, yeni bulvarlar açabilmesi ve meydanlar oluşturulabilmesi için kısa zamanda hazırlanacak bir imar planına gereksinim duymuştur.

Türkiye'de o yıllarda kentlerin imar sorunlarının yabancı mimar ve şehircilik uzmanlarıyla çözülmesi eğilimi egemendir. Nazmi Bey, Ankara ile iyi ilişkiler içinde olan bir vali olması nedeniyle, Kayseri'nin “müstakbel şehir planını”, devleti harekete geçirerek, yabancı bir şehircilik uzmanına çok rahatlıkla yaptırabilirdi. Ancak Ankara planlama deneyimi, bu yöntemin uzun yıllar aldığını göstermiştir. Zamanı kısıtlı olan Vali-Belediye Başkanı, Kayseri'yi mimar olmayan fakat imar işlerinden anlayan bir Türk mühendise planlatmıştır (Çabuk, 2012a).

yılları arasında Vali-Belediye Başkanı Nazmi Toker'in temel imar kılavuzu

İmar Mühendisi Burhanettin Çaylak tarafından Temmuz 1933 tarihinde hazırlanan 1/8000 ölçekli “Kayseri Şehrinin Müstakbel Planı” 7 Kasım 1933 tarihinde Kayseri Belediye Meclisi'nde onaylanmıştır. İmar operasyonu için sabırsızlanan Nazmi Bey ve yanındakiler 1/2000 ve 1/500 ölçekli planların hazırlanmasını beklemeden, 1/8000 ölçekli şematik bir avan proje (Şekil 2) ile imar uygulamalarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Daha da önemlisi hazırlattıkları planın bakanlıktan onayını dahi beklememişlerdir. İmar Mühendisi Burhanettin Bey'in, 6 Kasım 1933 tarihinde Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'ya ilettiği bir raporda yer alan aşağıdaki açıklama, müstakbel planın Bakanlık onayı beklenmeden, imar uygulamalarının başlatıldığını belgelemektedir:

“Gördüğüm faaliyet sahasında yapı ve yollar kanunu ahkâmına [hükümlerine] tevfiikan [uygun olarak] maili inhidam [yıkılmaya yüz tutmuş] ve gayri kabil [uygun olmayan] imar aksamdan [kısmından] şehrin temizlenmekte olduğu ve tanzim edilen merbut [ilişik] müstakbel şehir planının hututu [sınırı] esasiyesi dâhilinde sokakların inşa ve yeni tarzda mebaninin [binaların] ilave edilmekte olduğu memnuniyetle görülmüştür. Bugünkü faaliyetin teksif [yoğunlaştığı] edilmiş olduğu mahaller merbut haritalarda vazihan gösterilmiş olup vilayet ve belediyece mülk sahiplerinin ayrıca muhtel maddi tarzlarda tatmin edildikleri görülmüş, birçok takdirkârlara tesadüf edildiği halde şikâyet edene rastlanmadığı hürmetle arz olunur efendim.” (TCBCA, 1933).

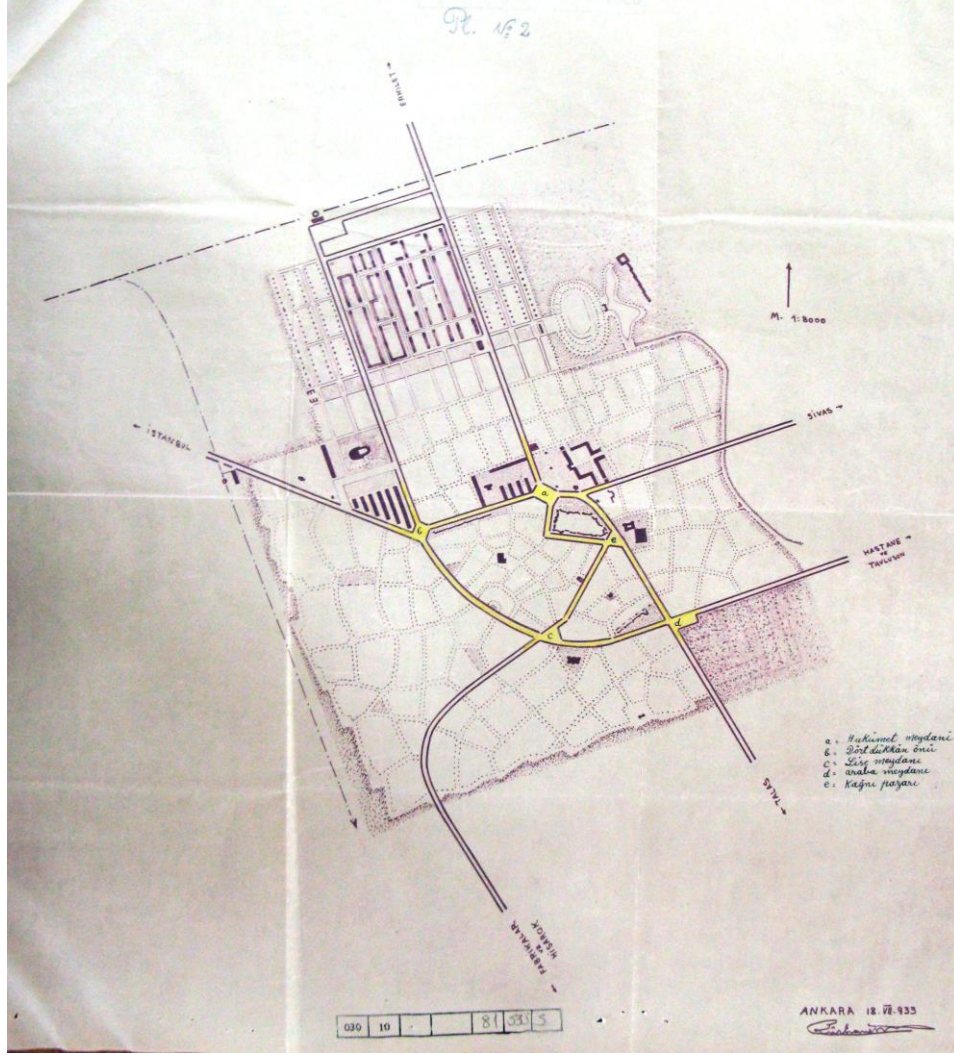
Nitekim 1/2000 ölçekli asıl plan, 19 Eylül 1935 tarihinde Belediye'ye sunulmuş ve Nazmi Toker Sivas Valisi olarak atanmadan yaklaşık dört ay önce 22 Nisan 1936 tarihinde Dâhiliye Vekâleti'nce onaylanabilmiştir. 1/500 ölçekli tatbikat planları ise hiç bir zaman hazırlanmamıştır.

1/8000 ölçekli Çaylak Planı, Kayseri'de Cumhuriyet Dönemi'nin ilk imar hareketinin gerçekleştiği 1933-1936

olmuştur (Çabuk, 2012b). Plan ve plan raporu birlikte değerlendirildiğinde;

ulaşıma ilişkin kararların Nazmi Toker'in ve belediyenin isteklerine göre şekillendiği, diğer konularda (nüfus, konut alanları, sanayi alanları, yeşil

alanlar, ticaret alanları ve kamu tesislerinin yer seçimi gibi) ise plancının düşüncelerinin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Burhanettin Çaylak'ın 1933 Tarihli "Kayseri Şehrinin Müstakbel Planı" (Suat Çabuk Arşivi).

Plan uygulandıkça halkın şikâyetleri artmıştır. Müstakbel Plan, Valilik ile Belediye, Belediye ile halk ve Belediye Başkanlığı ile Belediye Meclisi arasında birçok anlaşmazlığa yol açmıştır. Kayseri Gazetesi köşe yazarlarından Sahir Üzel 6 Eylül 1937 tarihli "Bugünkü Kayseri" başlıklı yazısında aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır (Sahir Üzel, 6 Eylül 1937):

"Müstakbel plan geldikten sonra görüldü ki, planı yapan mühendis şehrin bu günkü mevcudiyetini hiçte göz önüne almamış, yalnız şehir içindeki eski eserleri nirengi noktası yaparak mevcut olan şehri yollarla, caddelerle, bulvarlarla şerha şerha etmiş ve Kayseri Belediyesi'ne sanki dümdüz bir alan üzerinde yapılıcakmış gibi bir şehir planı

VALİ-BELEDİYE BAŞKANI NAZMİ TOKER DÖNEMİ (1932-1936) KAYSERİ KENTİNİN BİÇİMLENİŞİ

sunmuştur. Bir bakımdan mühendis haklıdır, çünkü doğrultulabilecek cadde, düzeltilecek bir sokak yok!...

Halk müşterekidir, çünkü yeni proje taş bırakmayacak derecede yıkıyor diye..."

Vali-Belediye Başkanı Nazmi Toker'in yıkımlarından rahatsız olan kesimlerden bazıları, yurt gezisi sırasında 20 Kasım 1935 tarihinde Kayseri'ye de uğrayan Atatürk'e durumu iletilmişlerdir. Atatürk durumu inceledikten sonra şunları söylemiştir (Aldan, 1990):

"Yapılanları gördüm, çok yerinde buldum. Birkaç sene sonra sizler de bunların kıymetini anlayacaksınız. Nazmi Bey de, benim gibi yapıyor. İyi yapmak için önce yıkmak lazımdır."

4. NAZMİ TOKER'İN İMAR UYGULAMALARI

Vali-Belediye Başkanı Nazmi Toker'in 1933-1936 yılları arasında gerçekleştirdiği imar uygulamalarının amacını ve sürecini çözümlenebilmek için Kayseri Gazetesi'nin 28 Ekim 1935 tarihli baskısına bakmak gerekmektedir. "Cumhuriyet Devrinde Kayseride Bayındırlık İşleri" başlıklı yazıda şu cümlelere yer verilmiştir (Kayseri Gazetesi, 28 Ekim 1935):

"... Kayseride hele şu üç dört yıl içinde yapılan ve ortaya çıkan izerler övünülecek şeylerdir.

... Çünkü şehrin kuzey ve güneyinde iki büyük ve modern endüstri izerleri (Dokuma Fabrikası ve Uçak Fabrikası) arasında, böyle yıkık ve her şeyi bozuk bir şehrin yerinde sayup bayındırlanmaması da rejim için katlanılmaz bir işti. İşte bunun içindir ki, Uray şehir içinde temelli ve köklü bir bayındırlık işine girişti. Evvela şehrin bir bayındırlık planını (İmar Planını) yaptırdı ve her alanda bu planın uygulanmasına tatbikine girişti. Yakında onaylanacak bu ayındırlık planına göre, şehrin caddeleri genişletilmekte, "Atatürk ve İnönü" bulvarları gibi geniş ana hatları

açılmakta, yeni yeni meydanlar, endüstri mahalleleri, koşu meydanları, yapma havuzlar yapılmaktadır.

... Uray, iki üç yıldır yani temelli ve köklü bir bayındırlık alanına başladığı gündenberi, çok dar olan bütçesile ve fakat kuvvetli ve güçlü döleni ve enerjisile bayındırlık planının ana hatlarından bazıları ve en önemlilerini başara bilmiş, ve bu gerçeklediği (tahakkuk ettirdiği) işlerle bunu ispat etmiştir."

Nazmi Toker'in imar uygulamalarının ana eksenini hiç kuşkusuz ulaşım ile ilgili kararlar oluşturmuştur. Toker bu doğrultuda kentin bugün de ana caddeleri sayılan İstanbul, Sivas, İstasyon, Talas caddelerini genişletmiştir. Organik doku içinde Atatürk, İnönü, Kaleönü, Kazancılar, Sebzeçiler, Bankalar, Tayyare, Bay Fuat, Pervane, Gülük adlarındaki caddeleri oluşturmuştur. Bu caddeler içerisinde en çok dikkat çeken Atatürk Bulvarı'dır. Atatürk Bulvarı İstasyon'dan başlayıp Düvenönü Meydanı'na kadar uzanan 32 metre genişliğinde ve 1256 metre uzunluğunda bir bulvardır. Bulvar 1938 yılında tamamlanabilmiştir. Günümüzde de kent merkezinin en geniş yolunu oluşturmaktadır. Kazancılar Caddesi de Nazmi Toker'in önem verdiği yollardan biridir. Kazancılar Sokağı çarşıda dar ve eğri büğrü bir yol iken genişletilmiş, bazalt taş döşenmiş, iki yanında kaldırımlar meydana getirilmiş ve yol boyunca şık mağazalar ve dükkânlar yapılmıştır. Nazmi Bey genişlettiği caddelerin kaldırımlarına sıralı akasya ağacı diktirmiş ve parke döşetmiştir (Şekil 3). Kayseri Gazetesi'nin 28 Ekim 1935 tarihli baskısında geçen "Şehirdeki en dar sokağın bile eni 9 metreden aşağı olmayacaktır. Bütün caddeler 9,5, 12, 14, 17, 19 ve 22 metre enindedir. Mevcud olan dar sokak ve caddelerin bu ülküye göre yapılması ve genişletilmesi uray için artık bir prensip olmuştur." şeklindeki cümleler, Nazmi Toker'in kentin ulaşımıyla ilgili düşüncelerini açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Şekil 3. Vali-Belediye Başkanı Nazmi Toker'in Genişlettiği İstanbul Caddesi (Karakaya, 2006).

İkinci ağırlık verdiği imar uygulaması ise meydanların düzenlenmesi olmuştur. Bu amaçla Cumhuriyet Meydanı'nın (Şekil 6) çevresindeki yapıları yıktırılmış ve meydanı oldukça genişletmiştir. Bu meydana 1 Mart 1935 tarihinde bir Atatürk heykeli diktirmiştir (Şekil 4). Kentin sinema ve toplantı salonu gereksinimini karşılamak üzere 1934 yılında meydana Tan Sineması'nı inşa ettirmiştir. Meydanda halkın oturması için sinemanın etrafında Tan Bahçesi'ni yaptırmıştır. Ayrıca Kurşunlu Camisi'ni de ortaya çıkaracak şekilde, Cumhuriyet

Meydanı'nın bitişiğinde havuzlu Mimar Sinan Parkı'nı oluşturmuştur. Kentin dünyaya açılan kapısı olması sebebiyle İstasyon Meydanı özel olarak düzenlenmiştir. Orta Avrupa kentlerinin istasyon meydanlarında olduğu gibi dairesel bir havuz ve havuzu çevreleyen yeşil bir bant oluşturulmuştur (Şekil 5). Kentin diğer önemli yollarının kesişim noktalarında da kavşak niteliğinde meydanlar (Kıçıkapı, Kağrı Pazarı, Araba Pazarı, Dördükkanönü) yapılmıştır.

Şekil 4. Atatürk Anıtının Açılış Töreni ve Vali-Belediye Başkanı Nazmi Toker (Karakaya, 2006).

VALİ-BELEDİYE BAŞKANI NAZMİ TOKER DÖNEMİ (1932-1936) KAYSERİ KENTİNİN BİÇİMLENİŞİ

Şekil 5. İstasyon Meydanı ve Atatürk Bulvarı 1938 (Karakaya, 2006).

Nazmi Toker'in imar uygulamalarının üçüncü dikkat çeken yönü modern binalar yapılması için imar parselleri oluşturmasıdır. Kayseri Belediyesi 1933 tarihli 2290 sayılı "Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunu" ile 4 Haziran 1934 tarihli 2497 sayılı "Belediyeler İstimlak Kanunu"nun özellikle 17. maddesinin sağlamış olduğu geniş haklardan yararlanmıştır. Bu kanunlar çerçevesinde, yeni açtığı yolların üzerindeki adalarda ve parsellerde yirmişer metreye kadar binalı ve binasız yerleri kamulaştırmaya gitmiştir. Kamulaştırılan yerlerde planda belirtilen geometrik şekle göre yeni imar parselleri meydana getirilmiş ve bu parseller satılarak belediye kasasına önemli miktarda gelir sağlanmıştır.

O dönemin bütün modernleştirici bürokratları gibi Nazmi Toker de kazma kürek tarihi eser yıktırıştır. Uygulamalarında geleneksel dokuyu adeta yok saymıştır. Kayseri Kapalı Çarşısı'nı tarihi eser olarak değerlendirmeye almayıp Saraçhane ağzındaki kısımlarını yıktırılmış ve çarşının üst örtüsünü oluşturan kemerlerin ve tonozların bir kısmını söktürmüştür. Bulvarları ve caddeleri

geleneksel yapı adalarını parçalayarak açmıştır. Korunması gereken Kurşunlu Mektebi'ni, Meydan Hamamı'nı, 6 han, 2 medrese ve 300 dükkanı yıktırıştır. Bu imar operasyonu sırasında, Cumhuriyet Meydanı'ndaki Şehzade Çeşmesi'ni yerinden söktürüp Kurşunlu Camisi avlusuna taşıtmıştır.

Nazmi Toker Kayseri'de önemli sayıda tarihi eseri yıkmasına karşın, 24 eseri koruma kapsamına aldırıştır. Selçuklu Dönemi'ne ait 8 kümbeti restore ettirmiştir. Bu eski eserlerin etrafında 10 m'den fazla kamulaştırma yaparak eserleri Paris kentinde olduğu gibi görünür kılmıştır.

Ayrıca Nazmi Toker yeni mezarlık yeri olarak plancının görüşü ve Sağlık Heyeti'nin 13 Kasım 1934 tarihli kararı doğrultusunda, Hisarcık Yolu'nun sağındaki bölgeyi seçmiştir. Bu mezarlık bir süre kullanılmış, fakat kentin gelişimini engelleyeceği öngörülerek 1944 yılında bugünkü yerine taşınmıştır.

5. SONUÇ

Öncelikle belirtilmesi gereken nokta, Nazmi Toker'in imar uygulamalarının sadece Kayseri'ye özgü olmadığıdır. Bu şehircilik uygulamalarının ilk denemesi Ankara'da (kübik kamu binaları, havuzlu ve Atatürk anıtlı meydanlar, geniş yeşil alanlar ve bulvarlar) yapılmıştır. Diğer Anadolu kentlerinde de valiler, kaymakamlar ve belediye başkanları 1930-1945 yılları arasında benzer projeleri hayata geçirmişlerdir. Bununla birlikte Erken Cumhuriyet Dönemi'nde büyük devlet yatırımlarına sahne olan, fakat Orta Çağ görünümünden sıyrılamayan Kayseri'yi Nazmi Toker kendi yarattığı kaynakla üç yıl gibi kısa bir sürede imar etmiştir. Bu imar uygulamalarının neticesinde Kayseri'nin çehresi değişmiştir. Dolayısıyla Vali-Belediye Başkanı Nazmi Toker kentin bugün gözlenen olağanüstü gelişiminin ilk adımlarını atmıştır.

İmarın yıkımdan başka yolunun olmadığı düşünülüyor o günlerde, Nazmi Toker pek çok kesimi karşısına almıştır. Geniş kapsamlı imar operasyonu, kurumlar arasında çatışmaya ve halkın tepkisine neden olmuştur. Ankara'ya ve Atatürk'e şikâyet edilmesine rağmen, amacından vazgeçmemiştir. Uygulamaların hızının kesilmemesi için kimi zaman aşırıya kaçan devlet otoritesi kullanmış, plan onayını beklemeden imar operasyonlarına girişmiştir. Bu yüzden "şehir planını bastonu ile çizen vali" olarak anılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Aktüre, S. 1978. 19. Yüzyılın Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, s.40.
2. Aldan, M. 1990. İz Bırakan Mülki İdare Amirleri, İçişleri Bakanlığı Yayın No: 438, Ankara, s.285-289.
3. Aysal, N. 2015. Çanakkale Muharebeleri'nde Sağlık Hizmetleri ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri, 100'üncü Yılında Çanakkale Zaferi

Nazmi Toker 29 Ağustos 1936 tarihinde Sivas Valisi olmuştur. Kayserililer çok kızdıkları, evlerini yıkan, arazilerini kamulaştıran bu validen kurtulduklarına fazlasıyla sevinmiş olmalıdırlar. Ancak kısa zaman sonra hükümet ve Kayseri halkı onun hizmetlerinin değerini fark etmiş olmalıdır. Nitekim 26 Mart 1939 ve 28 Şubat 1943 genel seçimlerinde üst üste iki dönem Kayseri'den milletvekili seçilmiştir.

Çok eleştirilen 1/2000 ölçekli esas planı da her türlü ağır eleştiriye rağmen, üzerinde değişiklikler yapılarak büyüyen ve yenilenen Kayseri'deki devlet kurumlarının resmi alan ihtiyacını karşılamak amacıyla 1945 yılına kadar kullanılmıştır. Nazmi Toker eğer o dönemde bu imar operasyonuna girişmeseydi, ikinci imar operasyonunun gerçekleştiği 1950 sonrasında imar işleri daha yıkıcı, daha yavaş ve daha pahalıya mal olabilirdi. Belki de günümüz Türkiye'sinin planlı kentlerinin başında gelen Kayseri'de, modern bir kent merkezi de ortaya çıkmayabilirdi.

Sonuç olarak Nazmi Toker, dört yıllık Kayseri Valiliği ve üç yıllık Kayseri Belediye Başkanlığı sırasında giriştiği 'İmar Hareketi' ile kentte unutulmaz izler bırakmıştır. Necmettin Çalışkan kitabında onu şöyle tanımlamıştır (Çalışkan, 1995):

"Nazmi Toker, çok çalışkandı, yorulmak nedir bilmezdi. Şehirde geniş çaplı bir imar faaliyetine girişti. Bastonla işaret ettiği yer, mutlaka yıkılırdı. Bu bakımdan Bastonlu Vali diye de anılmaktadır."

4. Sempozyumu (28-29 Nisan 2015), Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul: 267-297.
5. Bauer, A. J. 2001. Goods, Power, History: Latin America's Material Culture, Cambridge University Press, Cambridge, s.150-166.
5. Çabuk, S. 2012a. Cumhuriyet Dönemi Kayseri'sinde İlk KentSEL Dönüşüm ve Vali-Belediye Başkanı Nazmi Toker, (Poster), 24. Uluslar arası Yapı ve Yaşam Kongresi, 4-7

VALİ-BELEDİYE BAŞKANI NAZMİ TOKER DÖNEMİ (1932-1936) KAYSERİ KENTİNİN BİÇİMLENİŞİ

- Nisan 2012, TMMOB Mimar Odası Bursa Şubesi, Bursa: 642.
6. Çabuk, S. 2012b. Kayseri'nin Cumhuriyet Dönemindeki İlk Kent Düzenlemesi: 1933 Çaylak Planı, METU JFA, 29 (2): 63-87.
 7. Çalışkan, N. 1995. Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediyesi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri, s.107.
 8. Demir, K., Çabuk, S. 2013. Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 188, Kayseri, s.195-197.
 9. Karakaya, N. 2006. Fotoğraflarda Kayseri 1880-2006, Kocasinan Belediyesi, Kayseri.
 10. Kayseri Gazetesi. 1933. Belediyenin İmar İşleri. 17 Temmuz 1933.
 11. Kayseri Gazetesi. 1935. Cumhuriyet Devrinde Kayseride Bayındırlık İşleri, 28 Ekim 1935.
 12. Orhun, H., Kasaroğlu, C., Belek, M., ve Atakul K. 1969. Meşhur Valiler, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınları, No:1, Ankara, s.569-570.
 13. Quataert, D. 2006. Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Prensipleri, (Çev. Fatma Acun), Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu (Edit: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Ankara, s.447.
 14. Seyfi Ekrem. 1932. Oktorvadan mal kaçırmak... Kayseri Gazetesi, 2 Şubat 1932.
 15. Tanör, B. 2005. Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.75.
 16. Tekeli, İ. 2006. Türkiye'de Kent Planlaması Düşüncesinin Gelişimi, Yapı Dergisi, Şubat Sayısı (291), İstanbul.
 17. TCBCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) 1933. "Kayseri imar planına ait rapor ve şehrin krokisi", Tarih: 7/11/1933, Dosya: 836, Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 81.533.6.
 18. Üzel, S. 1937. Bugünkü Kayseri, Kayseri Gazetesi, 6 Eylül 1937.
 19. Yacobi, H., Shechter, R. 2005. Rethinking cities in the Middle East: Political economy, planning, and the lived space, The Journal of Architecture, 10 (5), November: 499-515...